

В заключение подчеркнем, что морфонемика, оперируя мельчайшими формально-дифференцирующими элементами (своего рода смыслоразличительными признаками алломорфов), играет не последнюю роль в понимании сути словообразовательных процессов, ведущих к формированию законченного по форме и целостного по содержанию деривационного продукта. Ее можно сравнить с системой капилляров, питающей весь языковой организм и создающей неиссякаемые предпосылки для его успешного функционирования в неразрывной связи с национальной спецификой языковой и когнитивной картины мира его носителей. Раскрытию этой специфики способствовал бы и концептуальный анализ соответствующих словообразовательных парадигм и словообразовательных гнезд, базирующийся на фреймовом подходе в целом, что в итоге помогло объективно (а не интуитивно!) выявить семантическое наполнение новообразования, включая его стилистику.

Литература

- Алексеев А.Я. О некоторых тенденциях во французском словообразовании // Типология мовних значень в діхронічному та зіставному аспектах. Донецк: ДонНУ. 2006. - Вип. 13. - С. 5-11.
- Алексеев А. Я. Сопоставительная стилистика [Текст]: учебное пособие / А.Я. Алексеев. – Д.: НГУ, 2012. – 457 с.
- Большой энциклопедический словарь (БЭС) [Текст] / М.: Рипол классик, 2010. – 682 с.
- Косович О.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної французької мови (на матеріалі онлайн-видань): Дис... доктора філол. наук: спец. 10.02.05 / О.В. Косович. – Київ, 2016. - 528 с.
- Chevallier G. Clochemerle / G. Chevallier. – Paris: PUF, 1934. - 434 p.

УДК 81'22-11:164.02

АНДРЕЙЧУК Н. І.

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ТЛУМАЧЕННЯ МОВНОГО ЗНАКА В ЗАГАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ ЗНАКІВ Ч. С. ПІРСА: ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДґРУНТЯ

У статті розглядаються філософські засади тлумачення мовного знака в семиотичному проекті Ч. С. Пірса. Точкою відліку для розгляду прагматизму Пірса обрано запропоновану ним систематизацію наук. Показано зв'язок фундаментальних категорій першості, другості та третьості, випрацьованих Ч. Пірсом у феноменології, з категоріями семиотики. Розглянуто вагомість цих категорій для розуміння ознак, що покладені в основу трьох класифікацій знаків. Уточнено розуміння символічної природи мовного знака.

Ключові слова: Ч. Пірс, систематизація наук, феноменологія, семиотика, категорія першості / другості / третьості, трихотомія, знак, мовний знак.

Андрейчук Н.И. Толкование языкового знака в общей теории знаков Ч.С.Пирса: философская подоплека. В статье рассматривается философское обоснование истолкования языкового знака в семиотическом проекте Ч.С.Пирса. Точкой отсчета для рассмотрения прагматизма Пирса избрано предложенную ним систематизацию наук. Показана связь основоположных категорий первичности, вторичности и третичности, разработанных Ч. Пирсом в его феноменологии, с категориями семиотики. Рассмотрено весомость этих категорий для понимания признаков, положенных в основу трех классификаций знаков. Уточнено понимание символической природы языкового знака.

Ключевые слова: Ч. Пирс, систематизация наук, феноменология, семиотика, категория первичности / вторичности / третичности, трихотомия, знак, языковой знак.

Andreichuk N. I. *Lingual sign as treated in Ch. S. Peirce's general theory of signs: philosophical foothold.* This paper attempts to explore some potential contributions of Ch. S. Peirce's philosophical ideas to the development of his semiotic theory. The author tries to provide evidence that Peirce's semiotics was something more than a mere descriptive catalogue of signs in use and that he was looking for connections and generalizations. The starting point of the author's analysis is to indicate the place of semiotic in the scope of sciences. It is shown that Ch. Peirce applied the term „logic” to define the science of the necessary laws of thought that always takes place by means of signs, therefore he extends logic to embrace all the necessary principles of semeiotic. The analysis of the major line of argument in Peirce's works on the categories of Firstness, Secondness and Thirdness is provided and the meaning of his definitions is clarified. Basic ideas of Peirce's semeiotic or the general theory of signs are discussed and the connection of his three trichotomies of signs with the mentioned philosophical categories is substantiated. The generalized representation of sign relations in three different trichotomies of signs is suggested. Special attention is paid to the well-known – though not very well understood – division of signs into icons, indices, and symbols, since this particular trichotomy throws a very special light on Peirce's ideas of lingual sign. The symbolic sign is discussed in connection with the traditional problem of accounting for the generality of ideas or words. The author comes to the conclusion that though lingual signs are but one type of signs on Peirce's view, but it is of the essence of Peirce's theory that the nature of other sorts of signs must be taken into account for the proper understanding of lingual ones.

Key words: Ch. Peirce, systematization of sciences, phenomenology, category of Firstness / Secondness / Thirdness, trichotomy, sign, lingual sign

*No problems are more complex or more fundamental to the concerns
of man and civilization than those pertaining to the sign
(Jacques Maritain).*

Переважає більшість сучасних семіотичних студій опирається на загальну науку про знаки, накреслену американським філософом, логіком, математиком і натуралістом Чарльзом Сандерсом Пірсом (1839 – 1914). Пірс є одним із засновників американського прагматизму – єдиної доморослої американської філософії. Важливу роль у її становленні відіграли засідання так званого Метафізичного клубу, на які у 1871–1872 роках збиралися випускники Гарвардського університету, заможні жителі Бостона: Олівер Венделл Холмс (1809 – 1894), який мав стати, ймовірно, найвидатнішим юристом Сполучених Штатів; Чонсі Райт (1830 – 1875), видатний захисник дарвінізму й розробник теорії еволюції самосвідомості та психології адаптації людини з опорою на теорію Дарвіна; визнаний засновник прагматизму і психолог Вільям Джеймс (1842 – 1910) і Чарльз Сандерс Пірс. Філософські ідеї, які були випрацювані членами Метафізичного клубу, у 1872 році, отримали назву прагматизму. Філософів-прагматистів об'єднує прихильність до емпіризму та досвіду, який тлумачиться в контексті активної діяльності людини. У багатогранності напрямів прагматизму постать Ч. Пірса має особливу вагу. Намагаючись підкреслити відмінність своїх досліджень від популярних робіт В. Джеймса, який оперує терміном прагматизм (*pragmatism*), Ч. Пірс пропонує термін прагматизм (*pragmaticism*). Він будує свою філософію з опорою на поняття досвіду людини і розглядає людину як центр пізнання світу.

Метою цієї статті є показати, як семіотична теорія Ч. Пірса та тлумачення ним мовного знака органічно впливає з його філософського прагматизму. Для досягнення мети зосередимося на розв'язку таких завдань: 1) розглянути систематизацію наук, запропоновану Ч. Пірсом, яка обрана точкою відліку для тлумачення його філософських поглядів; 2) показати тлумачення фундаментальних категорій першості, другості та третьості у феноменології Ч. Пірса; 3) розглянути вагомість цих категорій для розуміння ознак, що покладені в основу трьох класифікацій знаків у загальній семіотичній теорії Ч. Пірса; 4) уточнити розуміння символічної природи мовного знака.

Систематизацію наук Ч. Пірс вперше представив 15 липня 1902 року у „Зверненні до Інституту Карнегі” [Pierce 1976]. Для Пірса наука – це термін, яким ми позначаємо організацію людського знання. Його класифікація [Pierce 1976, с.17] включає теоретичні науки й практичні науки чи мистецтва. До теоретичних наук він відносить дослідні (*Science of Research*) та оглядові науки чи синтетичну філософію (*Science of Review or Synthetic Philosophy*). Дослідні науки включають: I. Математику; II. Філософію, яку поділено на: 1) категоріку, 2) нормативну науку (естетика, етика, логіка), 3) метафізику; III. Ідіоскопію чи спеціальну науку, яку поділено на: 1) психогнозію (*Psychognosy*) (включає науки, спрямовані на вивчення об'єктів, пов'язаних з людиною, як-от, психологія, лінгвістика, етнологія, історія, археологія тощо), 2) фізіогнозію (*Physiognosy*) (включає науки, пов'язані з вивченням об'єктів природи, як-от, фізика, хімія, біологія, астрономія тощо).

Перш ніж продовжувати аналіз систематизації наук, запропонованої Ч. Пірсом, слід сказати декілька слів про його етику термінології. Ч. Пірса нерідко критикують за його схильність до складних неологізмів. Це стосується і позначення наук. Є випадки, коли він створює термінологічні одиниці, які використовує лише один раз, наприклад *heurospude*, *taxospude* і *prattospude* позначають відповідно дослідні, оглядові та практичні науки [Waal 2013, с.13]. Назви окремих наук теж мають низку синонімів. Філософія чи перша філософія (*Philosophia Prima*) позначається як ценоскопія (*Cenoscopy*), категоріка – як феноменологія чи фанероскопія (*Phaneroscopy*), а спекулятивна граматика – як стехеологія (*Stoicheiology*). Філософія включає феноменологію, нормативні науки та метафізику (Рис.1.). Семіотика є синонімом логіки і входить до групи нормативних наук (Рис.2.).

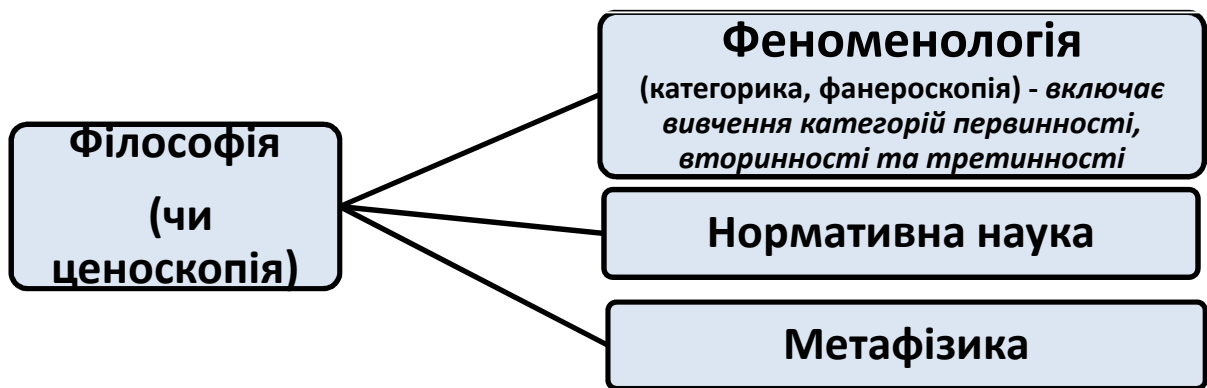

Рис.1. Підрозділи філософії у систематизації наук Ч. Пірса.

Рис.2. Підрозділи нормативної науки в систематизації наук Ч. Пірса.

Вивчення принципів семіотики Ч. Пірс вважає завданням логіки. У 1906 році у „Фанероскопії” він пише: „Я розширюю логіку таким чином, щоб вона охоплювала всі необхідні принципи семіотики і бачу логіку ікон і логіку індексів, а також логіку символів, і у цій останній я бачу три розділи: Стехеотику (чи Стехеологію) (*Stecheotic (or stoicheiology)*), яку я раніше назвав Спекулятивною Граматикою, Критику, яку я раніше назвав Логікою, та Методевтику, яку я раніше назвав Спекулятивною Реторикою” (див. *Semeiotic* у *The Commens Dictionary*) (Тут і далі цитуються матеріали з *Commens Digital Companion to C. S. Peirce* (режим доступу <http://www.commens.org>) у перекладі автора статті. Це один із найповніших електронних ресурсів наукової спадщини Ч. Пірса та пов’язаних із нею досліджень, який було розроблено на основі сайту *Commens*, створеного у Хельсінкі Матсом Бергманом та Самі Паавола, і Бразильської електронної енциклопедії Ч. Пірса, і запущено у 2014 році).

Структурування наук у Ч. Пірса ґрунтується на розумінні співвіднесення наук, запропонованому французьким філософом і соціологом Огюстом Контом (1798 – 1857), який вважав, що принцип поділу наук повинен витікати з вивчення предметів, що класифікуються, і визначатися природними зв’язками, які між ними існують [Конт 2003]. Так само як О. Конт, Ч. Пірс опирався на переконання, що всі науки об’єднує глибокий внутрішній зв’язок, і ерархія наук не є приписом підпорядкування однієї науки іншій. Тут ідеться про те, що вища наука є пріоритетнішим типом упорядкування знання ніж

наступні тому, що формує загальні принципи, на яких засновані, і які реалізують наступні науки. Семіотика, як складова нормативної науки, підпорядковується загальним принципам феноменології. Основне завдання феноменології Ч. Пірс розуміє як „кінцевий аналіз усіх видів досвіду (*the ultimate analysis of all experiences*)” (див. *phenomenology* у [The Commens Dictionary]). Оскільки феноменологія є першою частиною філософії, то це твердження стосується філософії загалом. Друга частина філософії – нормативні науки – включає естетику, етику і семіотику (Рис.2.2). „Феномен”, тобто досвід загалом, має три основні елементи, які є фундаментальними категоріями першості (*Firstness*), другості (*Secondness*) та третості (*Thirdness*). Кожна з нормативних наук пов’язана з вивченням одного з елементів. Естетика розглядає першість у феноменах, тобто якісний аспект, етика – елемент другості, тобто аспект дії і реакції, а семіотика – третість, тобто аспект репрезентації (знакове відношення). Оскільки, як зазначалося, вища наука є пріоритетнішим типом упорядкування знання, ніж наступні, то етика, у певному сенсі, базується на результатах естетики, а семіотика – на результатах етики, а, отже, також естетики. Таким чином, предмет семіотики є предметом феноменології і філософії загалом. Очевидно з цієї причини Пірс називає філософію ценоскопічною (*coenosopic*) наукою (від грецького *κοινός* – спільний, що поширюється на всіх, та *σκοπέω* – розглядати, досліджувати) і протиставляє її ідіоскопічним спеціальним наукам (у грецьк. мові перша частина слова *ἴδιος* – власний, особливий).

Випрацювані у феноменології категорії першості, другості та третості стають основою фундаментальних категорій семіотики Ч. Пірса. Для позначення цих категорій українською мовою дослідники використовують різні терміни: 1) первинність, вторинність, третинність [Кремень 2005; Бочаров 2013; Капічіна 2010; Європейський словник філософій, том 3, с. 150]; 2) одиничність, подвійність, потрійність [Мінаков 2006]. Видається, що, оскільки у Ч. Пірса назви категорій утворені шляхом субстантивзації порядкових числівників, то доречно відтворити їх українською мовою як першість, другість та третість (ці форма зустрічаються також у М. Мінакова [Мінаков 2006] паралельно зі згаданими вище одиничністю, подвійністю та потрійністю).

Ч. Пірс тлумачить першість як щось, чие буття чи існування не залежить ні від чого іншого. Він пише: „Ідея абсолютного Першого (*the absolutely First*) повинна бути цілковито відокремлена від уявлення про чи відношення до чогось іншого;...Вона повинна бути присутня безпосередньо (*be present and immediate*), щоб не бути вторинною щодо представлення (*representation*). Вона має бути свіжа і нова, бо, якщо вона не нова, то є вторинною щодо попереднього стану. Вона має бути почином і першоджерелом, спонтанною і вільною; інакше вона буде вторинною щодо спричинювальної підстави.... Першість передуює будь-якому синтезу чи будь-якій диференціації, вона не має цілісності і не має частин. Її не можна сформулювати в думці: спроба сформулювати твердження приведе до втрати характерної цнотливості; бо твердження завжди передбачає заперечення чогось іншого. Зупиніться, щоб подумати, і вона щезне! Таким був світ для Адама, коли він розплющив очі, коли він ще нічого не розрізняв і не усвідомлював власного існування...” (див. *firstness* у [The Commens Dictionary]). Отже, Ч. Пірс тлумачить першість як самотність, яка не залежить від нічого іншого, модус буття, який може бути лише ймовірністю: „Модус буття червоність до того, як щось у світі було червоним, все ж був позитивною якісною ймовірністю. І червоність, навіть якщо вона втілена, є чимось позитивним і *sui generis*” [там само]. Першість приписується об’єктам, тобто ми вважаємо, що вони мають у собі здатності (*capacities*), які можуть вже бути актуалізовані, можуть ніколи не бути актуалізовані, чи можуть колись бути актуалізовані, хоча нам нічого не відомо про таку можливість поки вона не реалізована. Ч. Пірс навіть зазначає, що для позначення цього модусу буття можна було б використати слово *ймовірність*, але воно передбачає певне відношення до існуючого, а універсальна першість є буттям у собі, що не відноситься ні до чого іншого [там само].

Другість не може існувати без першості: „вона зустрічає нас у таких фактах як Інший, Відношення, Примус, Наслідок, Залежність, Незалежність, Заперечення, Випадок, Реальність, Результат. Річ не може бути іншою, заперечною чи незалежною без першості, стосовно чи відносно якої вона буде іншою, заперечною чи незалежною ... Ми знаходимо другість у випадку, бо саме випадок є чимось, чие існування полягає у нашому зіткненні з ним. Так само беззаперечний факт (*a hard fact*) є чимось, що є тут, і що я не можу зруйнувати думкою (*cannot think away*), але змушений визнати як об'єкт чи Другий окрім мене, що є суб'єктом чи Першим. І він дає матеріал для дії моєї волі” [див. *secondness* у [The Commens Dictionary]]. Отже, якщо першість тлумачиться як якість, то категорія другості – як реакція.

Реальність є чимось грубим (*brute*), наче „тиснути плечем на двері і намагатися відчинити їх, долаючи невидимий, беззвучний і невідомий опір”. При цьому виникає двобічне усвідомлення зусилля і опору, яке для Пірса є відчуттям реальності (*a pure sense of actuality*), модусом буття однієї речі, який полягає в бутті іншого об'єкта. Другий елемент безпосередньо переживається в нашому відчутті буття тут, відчутті теперішнього факту, тобто є досвідом реакції на нон-его. Щось стає тим, чим його робить щось інше тут і зараз. Натискаючи плечем на двері, ми маємо відчуття опору і одночасно відчуття зусилля. Не може бути опору без зусилля, як не може бути зусилля без опору, отож, усвідомлення є двоїстим. Ми усвідомлюємо себе і не-себе. Це усвідомлення має два різновиди: дія, коли наша модифікація інших речей є виразнішою від їхньої реакції на нас, і сприйняття, коли їхній вплив на нас є значно сильнішим ніж наш на них. І ця ідея буття, яке формується іншим, і є опорою для думки, отримує назву другість.

Третість Пірс тлумачить як категорію посередництва, тобто модус буття того, що встановлює відношення Другого і Третього. Він пише: „Якщо універсум рухається від стану цілковитої випадковості до стану повної зумовленості законом, то слід припустити, що існує початкова, фундаментальна тенденція речей набувати певних властивостей, формувати звички. Це є Третій чи опосередковувальний елемент між випадком, який створює Перше та первинні події, і законом, який створює послідовності Других” [див. *thirdness* у [The Commens Dictionary]]. Перше є суб'єктом впливу, Друге – об'єктом впливу, а Третє – дією, яка забезпечує вплив Першого на Друге. Третє залежить від двох перших, які воно опосередковує. Тлумачачи третість, Пірс наводить такий приклад: „якщо на двох гральних кубиках п'ять разів поспіль випадають шістки, то це лише однаковість. Немає жодних підстав для передбачення, що наступного разу знову випадуть шістки.

Якщо припущення має тенденцію до справдження, то слід вважати, що майбутні події мають тенденцію відповідати загальному правилу. Якщо номіналісти скажуть, що це загальне правило є лише словом чи декількома словами, то я відповім: „Ніхто ніколи не намагався заперечувати, що те, що є загальним, має природу загального знака, однак питання в тому, чи майбутні події будуть узгоджуватися з цим чи ні... [там само]. Для Пірса правило, з яким майбутні події мають тенденцію узгоджуватись, важливим елементом у перебігу цих подій. Цей модус буття, який полягає у тому факті, що майбутні факти Другості набудуть визначеного загального характеру, він називає третістю.

Отже, першість є якісна ймовірність, другість – модус буття, визначений першістю, а третість як елемент явища чи об'єкта думки є те, чим вона є внаслідок того, що надає якості майбутнім реакціям. Третє керує Другим і доносить інформацію до свідомості. Саме у третості Ч. Пірс вбачає дію знака. В одному з листів до леді Велбі 1904 року він підсумовує тлумачення усіх трьох категорій таким чином: „Першість є модус буття того, що є таким, як воно є, чітко і безвідносно до будь-чого іншого. Другість є модус буття того, що є таким, як воно є, відносно другого, але безвідносно до будь-якого третього. Третість є модус буття того, що є таким, як воно є, у забезпеченні відношення другого і третього [Values in a Universe of Chance, 1958, с.383].

Далі у цьому ж листі він наводить низку виразних ілюстрацій своєї думки. Зокрема, пише: „Уявіть, що ви сидите вночі у кошику повітряної кулі високо над землею і насолоджуєтесь абсолютним спокоєм і тишею. Зненацька вас вражає пронизливий свист

парового гудка, який триває деякий час. Враження тиші було першістю, якістю відчуття. Пронизливий свист не дозволяє думати про щось чи зробити щось і викликає лише страждання. Ще одна Першість. Але переривання тиші шумом було досвідом. Людина у бездіяльності ідентифікує себе з попереднім станом відчуття, і нове відчуття, яке з'являється незалежно від неї, є *не-я* (*the non-ego*). Людина має двоїсте усвідомлення: *я* (*ego*) і *не-я*. Усвідомлення дії нового відчуття, яке руйнує старе відчуття, є тим, що я називаю **досвідом** (тут і далі виділення Пірса). Загалом досвід є тим, що мене **змушив** думати перебіг життя” [Values in a Universe of Chance, 1958, с. 385]. Другість як дію однієї речі на іншу Пірс називає грубою дією (*brute action*), бо, коли в гру вступає закон, то ми вже маємо справу з третістю: „Коли камінь падає на землю, то його заставляє падати не закон тяжіння. Закон тяжіння – це той суддя, який може нескінченно проголошувати вирок, але допоки сильна рука закону, грубий шериф, не введе цей закон у дію, то вирок нічого не означає. Суддя може створити шерифа, якщо є потреба, він повинен його мати. Падіння каменя – справа каменя і землі. Це є випадок реакції. Отже, існування (*existence*) є модус буття того, що взаємодіє (*reacts*) з іншими речами [там само, с. 385].

Таким чином, категорії першості, другості та третості у Ч. Пірса відповідають категоріям якості, відношення й репрезентації. Буття якості – це лише потенційне існування, „буття в можливості”, бо існування в чистому вигляді є двоїсте і передбачає взаємодію з іншою річчю. Третя категорія є втіленням троїстості. Її сутність – репрезентація одного через інше. За свідченням самого Ч. Пірса та його біографів, описані вище категорії, „стали важливою складовою архітектоники головного теоретичного спадку Пірса – його загальної теорії знаків” [Кірющенко 2008, с. 56 – 57].

Вивчення системи категорій у феноменології Пірса розгортається у спекулятивній граматиці (див. Рис.2.2.), яка вивчає природу фундаментальних феноменів мислення – знаків. Онтологічний принцип розрізнення першості, другості та третості пояснює розрізнення знаків і класифікацію знаків у тернарній манері. Знаки мають *знаконосії* (*sign vehicle*), об'єкт та інтерпретанту (інтерпретувальна думка, що застосовує знак як відображення об'єкта). Зазначимо, що термін *interpretant*, запропонований Ч. Пірсом, українською мовою відтворюється по-різному. Низка українських перекладачів використовують іменник чоловічого роду: *інтерпретант* (О. Панич та З. Борисюк у перекладі статті „Знак” у [Європейський словник філософій 2013, т.3, С. 133 – 156]; М. Гірняк у перекладі книги У. Еко „Роль читача” [Еко 2004]; А. Карась у перекладі книги Дж. Ділі „Основи семіотики” [Ділі 2000]). Інші науковці та перекладачі, включаючи автора статті, надають перевагу формі жіночого роду: *інтерпретанта* [Андрейчук 2012].

Перше тлумачення знака Ч. Пірс дає у 1868 році. У ньому вказується, що знак має три відсилання (*references*): він є: 1) знаком для думки, яка його інтерпретує; 2) знаком для об'єкта, якому еквівалентна ця думка; 3) знаком у певному відношенні чи якості, яка встановлює його зв'язок з цим об'єктом (див. *sign* у [The commons Dictionary]). Відповідно у тернарній манері Пірс виокремлює три класифікації знаків. Початково він виділяє три трихотомії, а далі приходиться до 10 основних класів знаків і постулює 10 основних трихотомій.

Перша трихотомія була розроблена на основі аналізу репрезентамена. Ч. Пірс поділив знаки на три типи: *qualisign* (ідея першості), *sinsign* (другість) і *legisign* (третість) відповідно до того, чи є знак лише властивістю, реальною екзистенцією (чимось, що існує реально), чи загальним законом. Існує декілька варіантів відтворення цих термінів українською мовою: транслітерація – „квалісайн, сінсайн, легісайн”; термінологічний переклад – „кваліфікатор, сингулятор, класифікатор”; описовий смисловий переклад – „якісний знак, одиничний знак, загальний знак (або знак-закон)” [Європейський словник філософій, т.3, с. 150]. У Ч. Пірса зустрічаються й інші терміни на позначення цієї класифікації: *tone*, *token*, *type*, а також *potisign* чи *mark*, *actisign*, *famisign*.

Кваліфікатор (якісний знак) – це знак-властивість. Він полягає у якості відчуття, отже, є першістю. Фактично, він не може виступати знаком, поки не отримає матеріального

втілення, але тоді він стає сингулятором. Сингулятор (одиничний знак) – це реальний предмет чи подія. Класифікатор – це знак-закон. Кожен умовний знак є класифікатором, який виражає не окремий об'єкт, а загальний тип, який за домовленістю буде мати значення. Але в конкретному висловлюванні слово є одиничним знаком, конкретним виявом якісного знака. Сингулятор є знак, який полягає у реакції/опорі, і є конкретно окремою річчю, реальним випадком чи фактом, отже є другістю. Оскільки сингулятори є виявами класифікаторів, то Пірс називає їх копіями. Наприклад, артикль *the* з'являється практично на кожній сторінці англomовного тексту від 15 до 25 разів. У всіх випадках це є один і той самий класифікатор, а кожне окреме вживання є копією. Класифікатор є знаком, який полягає в ідеї, нормі, законі чи звичці, і є репрезентативним відношенням, отже, є третістю. Всі класифікатори потребують сингуляторів для їхнього вираження і всі вони є символами.

Вважається, що лінгвістів цікавлять саме класифікатори (*types*) чи навіть виключно класифікатори. До прикладу, вважається, що словник освіченої людини становить 15 000 слів (до слова, у Шекспіра ця цифра сягала 30 000), а англійська абетка має 26 літер. Мова йде про класифікатори (*types*), бо цифри були б значно більшими, якби ми лічили сингулятори (*tokens*).

Друга трихотомія, яку сам Ч. Пірс вважав найфундаментальнішою, і яка отримала найбільше визнання у семіотиків, ґрунтується на аналізі співвідношення знака та його об'єкта. У цій класифікації перший тип знака – іконічний – відсилає до свого об'єкта завдяки подібності до нього. Цей тип знака залежить лише від відчуття (*depends on a simple feeling*). Ікона не пов'язана ані з ментальними асоціаціями, ані з реальним існуванням об'єкта. Це чистий образ (*pure image*), який не обов'язково візуальний, і який репрезентує свій об'єкт через власні властивості, які були б йому притаманні навіть у тому випадку, якби об'єкт не існував. До прикладу, скульптура кентавра є його репрезентаменом, форма якого є такою незалежно від того, чи існують кентаври. Іконічний знак, як і будь-який знак, інтерпретується як знак, бо має якість, яка робить його представником чогось, що може існувати і має цю якість. Наприклад, геометрична діаграма трикутника представляє трикутник, бо нагадує його. З погляду категорій досвіду ікона є репрезентаменом, репрезентативна якість якого є першість. Це означає, що якість, яку вона має *qua* річ, забезпечує її здатність бути репрезентаменом. Таким чином, будь-що може представляти будь-що (*is fit to be a Substitute*), якщо є подібним до нього, і породжує інтерпретанту через „асоціацію за подібністю” [див. *icon* у [The Commens Dictionary]]. З огляду на досвід, описаний у феноменології, іконічний знак втілює категорію першості.

Другий тип знака – показчик (термін запропоновано у Європейському словнику Філософій [Європейський словник філософій, т.3, с. 150] – це індексальний знак, який „вказує на свій об'єкт не так завдяки подібності чи аналогії з ним... як тому, що він перебуває в динамічному (зокрема просторовому) зв'язку, з одного боку, з окремим об'єктом, а з іншого – також із чуттями чи пам'яттю особи, якій він слугує знаком” [див. *index* у [The Commens Dictionary]]. Показчики відрізняються від інших знаків трьома характеристиками: 1) вони не мають схожості зі своїми об'єктами; 2) вони відсилають до одиночних об'єктів чи одиночної сукупності об'єктів, чи одиночної повторюваності (*single continua*); 3) вони примусово скеровують увагу на об'єкти. Психологічно дія показчиків залежить від асоціації за суміжністю, а не від асоціації за подібністю чи від розумових операцій. Якщо усунути об'єкт, то показчик перестає бути знаком, але він не втрапить знакової природи без інтерпретанти. До прикладу, кульовий отвір у шматку металу є знаком пострілу. Без пострілу, не було б отвору, але він є незалежно від того, чи хтось „приписує” цей отвір пострілові. [там само]. Отже, показчик виражає „чисте” (*genuine*) відношення до об'єкта і втілює категорію другості.

Третій тип знака – символ – це „знак, встановлений як знак просто чи переважно тому, що його вживаємо і розуміємо на підставі природної чи умовної звички й незалежно від мотивів, які початково привели до обрання його знаком [див. *symbol* у [The Commens Dictionary]]. Зв'язок символу з його об'єктом забезпечується дією інтерпретувальної

свідомості (*interpreting mind*) і він втрачає властивості знака без інтерпретанти. До символів Ч. Пірс відносить знаки природної мови: „Слова заміщають об’єкти і позначають якості, бо вони спонукають до породження у свідомості слухача відповідних знаків” [там само]. Символ втілює категорію третьості чи категорію репрезентації, і Пірс дає йому назву репрезентамена. Репрезентамен виконує свої функції незалежно від подібності чи аналогії з об’єктом і незалежно від жодного фактичного з’язку з ним, а лише і виключно завдяки тому, що він має інтерпретанту. Репрезентаменами є слово, речення, книга. Репрезентативна природа репрезентамена, його здатність до репрезентування полягає в бутті звички, схильності чи іншого ефективного загального правила, яке визначить його інтерпретанту.

Розглядаючи мовні знаки як символи, Пірс так тлумачить їхню природу: „Ми говоримо про написання чи вимовляння слова „чоловік” („man”), але це лише *репліка* (а *replica*) (тут і далі виділення Пірса) чи втілення слова, яке вимовляється або записується. Саме слово не має існування (*existence*), хоча має реальне буття (*being*), яке *полягає* (*consisting*) у факті, що існуючі репліки *будуть* узгоджуватись з ним (*will conform to it*). (виділення Пірса). Це є загальна форма послідовності трьох звуків чи репрезентаменів звуків, яка стає знаком лише завдяки фактові, що звичка чи набутий закон будуть причиною того, що репліки знака будуть інтерпретуватись як такі, що означають *чоловіка* чи *чоловіків*. Ані літери ані звуки жодним чином не нагадують чоловіка. Також слово не пов’язане з жодним чоловіком як показчик. Якщо слово „чоловік” зустрічається сотні разів у книзі, яка надрукована величезним накладом, то всі ці мільйони трьох букв є втіленнями того самого слова – репліками символу” [там само].

Розглядаючи питання природи слова, Пірс неодноразово наголошує, що вона полягає у загальному правилі: три значки, які побачить особа, що володіє англійською мовою, вплинуть на її поведінку і думки відповідно до правила. Він також зазначає, що слово і його значення є загальними правилами, але з цих двох лише слово надає якості самим його реплікам. В іншому випадку „слово” і його „значення” не відрізняються, хіба що „значення” вживається в якомусь особливому смислі”. Репрезентативна дієвість репрезентамена залежить від того, як він інтерпретується, а не від аналогії з якостями, які позначаються, чи від відношення до об’єкта.

У найширшому розуміння терміна знак у Ч.Пірса – це щось, що репрезентуючи об’єкт, обумовлює інтерпретацію, яка веде до визначення через неї того ж самого об’єкта. Якщо репрезентація відбувається за подібністю, то знак є іконою, якщо репрезентується реальний зв’язок з об’єктом, то – показчиком, і, нарешті, якщо репрезентація відбувається лише завдяки створеному інтерпретаторами правилу то – символом.

У статті “Нові елементи” (*New Elements* (*Kaina Stoicheia*) [*The Essential Pierce*] Ч. Пірс пов’язує другу класифікацію (*ікона – індекс – символ*) з логічною структурою пізнання (*абдукція – дедукція – індукція*). Абдукція дає нам висхідні поняттєві репрезентації ікон; індукція є репрезентацією індексу; дедукція — репрезентацією символів. Для Пірса роль символу є визначальною: „символ є зародкова реальність, наділена здатністю виростати в кожному істині та в кожному ентелехії реальності”. У філософії Аристотеля ентелехія – внутрішня мета руху, закладена в прихованому вигляді в кожному бутті до його здійснення; діяльний, формувальний початок. Ч. Пірс наголошує, що ми вперто не хочемо бачити очевидного, що не може бути реальності, яка не живе у символі (*has not the life of a symbol*). Оскільки мовні знаки є символами, то не може бути реальності, яка не живе у мові.

Третя трихотомія Ч.С. Пірса пов’язана з природою інтерпретанти, яка може бути ремою (*rheme*), діцисайном (*dicisign*) чи діцент-сайном (*dicent sign*), що відповідає традиційній класифікації у логіці: термін, пропозиція й аргумент. Рема є знаком можливої якості і приписує певну властивість невизначеному об’єкту. Діцисайн є знак-судження, який приписує визначену властивість конкретному предмету чи події. А діцент-сайн є знак-висновок, який є ланцюжком діцисайнів, тобто логічним аргументом. У Ч. Пірса традиційна

класифікація дещо модифікована. Якщо у логіці термін – це просто назва класу, то рема – це будь-який знак, який не є ані істинним, ані хибним. Вона є знаком якісної можливості і показує вид можливого об'єкта. Діцисайн – це реально існуючий знак. Як і пропозиційний, він є інформаційним знаком і лише стверджує існування об'єкта. Діцент-сайн – це знак закону, який вказує на справедливість переходу від конкретних передумов до конкретних висновків і доказує істинність об'єкта. Отже, знову чітко прослідковується зв'язок виокремлених типів знаків з категоріями першості, другості та третьості.

Слід наголосити, що кожна з категорій, які є основою Пірсової семіотики, є двоїстою, тобто будується з огляду на певне відношення. Узагальнене представлення типів відношень у трихотоміях Ч.С. Пірса показано в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Узагальнене представлення типів відношень знаків у трихотоміях Ч. Пірса

Категорія	Відношення		
	самого знака	знака та його об'єкта	знака та його інтерпретанти
Першість	квалфікатор	ікона	рема
Другість	сингулятор	показчик	діцисайн
Третість	класифікатор	символ	діцент-сайн

Підсумовуючи зазначимо, що у семіотиці Ч. Пірса чітко розмежовується *знак* як загальне поняття всіх відношень означання, які виокремлюються відповідно до онтологічних категорій першості, другості та третьості, та *символ*, який є різновидом знака, що має „законний” характер і позначає універсальне та загальне. Проведений аналіз філософського підґрунтя тлумачення мовного знака як символу в загальній теорії знаків Ч.Пірса дозволяє зробити висновок, що його сутність з погляду цієї теорії можна зрозуміти лише з урахуванням природи інших типів знаків. Власне у розгляді співвідношення природи мовних та немовних символічних систем полягає перспектива подальших мовносеміотичних досліджень.

Література

Андрейчук Н. І. Інтерпретанта як людський чинник мовного семіозису / Н. І. Андрейчук // Мовознавство. – 2012. – №3. – С. 65 – 74.

Бочаров Д. Загальна теорія знаків Ч.С.Пірса та теорія доказів: точки перетину / Д.Бочаров // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С.293 – 299.

Ділі Д. Основи семіотики / Джон Ділі ; [пер. з англ. та наук. ред. Анатолій Карась]. – Львів : Арсенал, 2000. – 232 с.

Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко [Пер.з англ. М.Гірняк]. – Львів: Літопис, 2004. – 384с.

Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [під кер. Б.Кассен, К.Сігова; пер. з фр.]. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – Т.3. – 328с.

Капічіна О.О. Феномен семіозису: історико-теоретичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdakk/2010_3/3.pdf

Конт О. Дух позитивной философии (Слово о положительном мышлении) / О. Конт. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. — 256 с.

Кирющенко В. Язык и знак в прагматизме / В. Кирющенко. — СПб. : Изд-во Европ. ун-та, 2008. – 199 с.

Кремень В.Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Г.Кремень, В.В.Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с.

Мінаков М.А. Питання досвіду в філософії Ч.С.Пірса / М.А.Мінаков // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2006. – № 55. – Режим доступу: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_55/Minakov.htm

Peirce C.S. Application of C.S. Peirce to the Executive Committee of the Carnegie Institution // The New Elements of Mathematics by Charles S. Peirce (Carolyn Eisele, ed.). – The Hague: Mouton Publishers, 1976. – Vol. 4. – 13–73.

The Commens Dictionary: Peirce's Terms in His Own Words. New Edition [Ed. M. Bergman, S. Paavola]. – Electronic Recource. – Mode of access: <http://www.commens.org/dictionary>

The Essential Pierce. Selected Philosophical Writings (1893 – 1913) [Ed/ Pierce Edition Project]. – Bloomington: Indiana University Press, 1998. – Vol.2. – P.300 – 324

Values in a Universe of Chance. Selected Writings of Chrles S.Pierce [Ed., intr. and notes by Philip P.Weiner]. – Stanford: Stanford University Press, 1958. – 449 p.

Waal Cornelis de. Pierce. A Guide for the Perplexed / Cornelis de Waal. – London: Bloomsbery, 2013. – 183p.